

Pulga Jaan: ka väiku asi või mõnikörd tuju hääs tetä

Kae lk 2

Kost ots ja löüd aoluu-uurja vanno dokustaato

Kae lk 3

Äpärdüs piibuga

Kae lk 4

PILT KANEPI GÜMNAASIUMI MOLOVIHU LEHE PÄÄLT

Kanepin tetäs rahvarõiva kirjuga piskviite

RAHMANI JAN

Kanepi gümnaasiumin omma nii opilasõ ku oppaja parhilla tegemislusti täüs. Küdsetäs uma kihlkunna rahvarõiva kirjuga ilosas tettüid piskviite, noidõ müügist saadu raha iist tahetas kuuli ehitä turnisõsain.

«Olõmi kõik jõu kokku pandu, tahami väega saia ronimis-saina,» kõnõl ettevõtmisõ iist-vidäjä, Kanepi gümnaasiumi füüsigaoppaja Uiboubina Kristel. «Meil om küdsämismiiskund, pakmismiiskund, turundusõ vällämärkjä, laadu pääl

käüjä,» seletä tä tüükõrraldust. Piskviidi omma tettü liiva-tainast, retsepti märkse väl-lä käsitüüoppaja Kõivu Ele. Ilostusõs tetäs pääle Kanepi kihlkunna rahvarõiva ünd-rigu triibu. Mõnõ piskviidi omma kanepisiimnidega, mõnõ ilma. Piskviite müvväs Kanepi koolimajan ja laatõ pääl. Plaanin om minnä Kanepi jõululaatu, a ka Tartohe ja Talfnahe. Uiboubina Kristeli sõnno perrä omma koolilatsõ seo tegemisega väega häste üten tulnu. «Mi ei olõ kedägi sundnu. Kes taht, tulõ ja and uma osa,» ütelf tä.

Võrol käü latsi talvõpido

Võrol Kandlõ kultuurimajan käü 7.–9. joulukuuni latsi talvõ-festival. Kaia saa tiatritükkü, üten lüvvä filmiakadeemiän ja tüütarrin.

Latsifestivali tüütarõ omma kõüdedü jõuluaoga: tetäs kingitüisi, ilostuisi, kaartõ, mütse, sussõ ja muud jõuluaos tarvi-list. Teedüst saa latsi talvõfesti-vali kotsilõ kaia kodolehe vorukannel.ee päält.

UL

Vahtsõ valla veretsõõr. Säändse nimega arotus käve pühäpäävä, 26. märdikuu Võrol Kandlõ kultuurimajan. Peeti kodanigupäivä ja tuul puhul olf lava pääle säet arotustsõõr Vaino Urmasõ telesaato «Suud puhtaks» moodu perrä. Telemiis Vaino Urmas esi muidogi juhtsõ kah tuud arotust. Lava pääle olf hinnäst istma säädnü mi kandi herksä tegeläse ja olf kut-sut ka küläliisi. Päämidselt kõnõldi tuust, kuimuudu no päält haldusreformi saanu tetä niimuudu, et ka väikumba ja veerepäälitsembä piirkunna olõs elojõulidsõ ja es jäänü suurõn vallan veeremaas. Kõgõ inämb vott' sõnna Tsiistre Nopri talo peremiis Niilo Tiit. Timä vällä-üteldüst jäi kõlama kats päämist mõtõt: 1) Suurõ valla pidänü nakkama tegemä inämb arõndustüüd, miä kaes piirkunna elo pääle laembalt. 2) Vahtsõ vallavalitsusõ ja -volikogo võinu naada ummi kuunolõkit pidä-mä valla esi paigun, käümä küläkõrda esi seltse ja ettevõttidõ man, et parõmbalõ tutväs saia ja ütenkuun plaanõ vällä märki.

RAHMANI JANI jutt ja pilt

Energiätark kogokund

RAHMANI JAN

Kuimuudu tarvita mõistligult energiät? Sääne om päämi-ne kūsümüs Tarto regiooni energiäagõntuuri veetäväl Eesti-Läti projektil, minkast võtva ossa mi maalit Rõugõ vald ja Lätimaalt Aluksne liin ja Vidzeme piirkund.

Rõugõ koolin om energiä-päiv. Spordisaali om üles säet hulk nukakõisi, kon saa pruuvi ja mõõta, kuimuudu energiä kulus. Üten nukan om kolm kasti, mis seest esi värvi sainapaprõga üle liimi-tü. Mõõdõtas, kuimuudu tarõ tapõt mõotas valgust. Tulõ vällä, et tummõ tapõt kulutas rohkõmb valgust ku hellemb. Tõõsõ lavva pääle omma säedü kodomassina. Mõõdõ-tas, pallo nä vuulu võtva.

Kolmandan nukan om hulk esi lampõ, kon seen esimuudu pirni. Kaias ja rehkenedäs, ku suur om näide kulu aastan. Edesi saa jalgratast vändä-dä. Tarto eksperimentaalnõ rattatehas om tulnu näütämä, et vântämisega saa vii kiimä aia, ku ratta külge generaator panda. Plaanõ perrä tulõ üts sääne ratas ka Rõugõ kuuli, kon latsõ saava telefoni laati vai pirni palama panda. Sis om nätä, ku pallo vaiva piät nägemä, et elektrit olnu. Viil saa tüütarrin mõõta CO₂ tasõt, kaia, määndse iso-latsioonimatõrjali kõgõ inämb lämminid pidävä ja ka tuud, määndsest paigast ruumin

RAHMANI JANI PILT

Rõugõ kooli poiskõsõ pruuvva, kas saava jalgratast vändäten vii kiimä.

lämmi vällä lätt. Energiäpääväle om päält uma kooli latsi tulnu ka hulk kooli-latsi Lätimaalt. Tulõva keväjä tetäs säänesama energiäpäiv ka Lätin, sis läävä Rõugõ kooli lat-sõ sinnä küllä.

Energiatarvitamist mõõdõ-tas ka majapidämiisn

Projekti «Energiaarukas kogu-kond» üts Rõugõ vidäjä Margi Martin seletäs, et päält kooli ja koolilatsi saava tegemiisist ossa ka kümme Rõugõ kandi majja. Tuu käü niimuudu, et maja elektrikilpi pandas apa-raat, miä mõõt kuu aigu, kui-muudu täpsele majapidämisen elektrit tarvitõdas. Perän kaias energiä tarvita-

minõ üten asatundjidõga üle ja märgitas, midä saanu tetä, et elektriväke kokko hoita. Rõugõ kandin om sääne mõõtmisõ õkva pääle naanu, osa majapidämi-i si tulõ mano viil ligembil kuil. Sammamuudu mõõdõtas kümne majapidämise energiatarvitamist Lätimaal Aluksnen ja Valmieran. Viil opatas paikkunna inemiisi umma energiatarvitamist mõistlikumbas muutma semi-närel ja opitarrin. Rõugõn olf üts sääne seminär minevä kuu.

Mõõtva ja vântäse

Rõugõ kooli energiäpäiv lätt edesi niimuudu, et kokkotulnu jaetas vähembis grupõs. Egä rühm käü 20 minotit egän tüüta-rõn. Juttu kõnõldas inglüse, vin-

ne, eesti ja läti keelen. Tõlgi Prangli Jaan ja Aida Ieva avi-tasõ esi maiõ koolilatsil üts-tõõsõ jutust arvu saia. Ku opitarõ omma läbi tettü, kaias AHHA tiidüs-tiatrit ja andas avvohindu vi-deoklippele, midä koolilatsõ üle Võromaa teivä. Noidõ teema olf muidogi kah ener-giä tarvitaminõ. Koolilatsõ omma nutiga. Nä saava arvu, et energiä hoitminõ ei tähendä õnnõ elektri kokkohoitmist. Väi-ku koolilatsõ omma ten-nü klipi tuust, et massa ei vahetunnin nii pallo karõl-da. Ka tuu kulutas energiät, midä koolitunni kullõmisõs vaia lätt.

«Kirriv pini» tekk Orava kooli katrilaaduh hääd

SÄINASTI ENE

Katrilaatu om Orava koolih peetü jo aastit. Latsõ ja va-nõmba tegevä kotoh piirakit ja kuukõ, midä sõs latsõ koo-lih tõisilõ mõõvä. Seokõrd märgõtõdi, et saadu rahaga piässi tegemä midägi hääd.

Orava kooli latsõ omma kõü-dedü ka Erasmus+ projektiga, mink tegemiisih tuudigi väl-lä, et hulkvit eläjit om pallo ja näid piässi avitama. Nii otsustõdi anda laadust saad raha Võro maahajäetüisi elä-jide vařopaiga hääs. Direktri Raha Ele pidä tähtsäs, et latsõ putussi kokko häätegemise ja andmisõga. Väikumba latsõ teivä laadu jaos müügikraami koolih üt-it-selt. Edimädsõ klassi oppaja

ILVESE MARJE PILT

Edimäne klass om uma «Kirivä piniga» laadus valmis.

Ilvese Marje võtt iist «Kirivä pini» koogi tegemist. Latsõ seletivä tuud nii: «Lõigimi marmelaaditükke ja präänikit. Segäsimi mano võidu ja kon-denspiimä ja ollgi valmis ime-

hää «Kirriv pini.»» Laadu pääl müümisest saiva nä 15 eurot. «No om meil väega hää tunnõ, et pini ja kassi saava hääd süü-ki.» olli latsõ rõõmsa. Tõõsõ klassi latsil avit latsõ-

vanõmb Metsiku Kadri tetä valmis sefiirikorvikõsõ, mille latsõ ütehkuuh ilosas teivä. Klassiga kuuh rehkenededi ka tükü hind, midä laadu pääl küssü. Pääle tuu teivä latsõ müügis joulukaartõ. Laadult saadust rahast anti häätegemis-es puul, tõõnõ puul jäteti järg-mädsõ klassiõdagu jaos, et esi süvvä tetä. Kokko saadi kooli pääle nii müügist ku annõtuist 125 eu-rot. Võro vařopaiga juht Tor-mi Merike ütelf, et tuu rahaga saa massa ravikulutuisi iist. «Osalo eläjlile, kiä vařopaika tuvvas, om kõrraga vaia toht-rit ja ruuhi. Niisama om kõi-gilõ vaia kiipe ja vaktsiine,» kõnõlõs Merike. «Ku inemise tahtva meile midägi osta, sõs parhilla om vaia ka kassipoi-gõlõ hääd kuiva süüki.»

M Ä R G O T U S

Lihtsä ja keerulinõ jutt

Mõnõ inemise kotsilõ üteldäs, et tä om tsipa «lihtsä». Tuu all mõtldas, et nigu ullikõnõ vai midägi säänest, et timä juttu massa-i nii väega kullõlda. Mõni kõnõlõs jälleki maru keerulist juttu. Nii keerulist, et esiki timä sõnnust saa-i arvu. A säänest inemist arvas inämbüisi targas – kuis tä muidu mõist nii keerulist juttu aia.

Periselt jääs jutt õks jutus. Ka väega lihtside sõnnuga saa üteldä midägi suurt ja sügävät ja sammamuudu või targa näo ja keeruliidsi sõnnuga aia uskmalda ulli juttu.

Mõni jutt paistus edimält õigõ, a ku nakkat perrä märkmä, lõvāt, et kõnõlõja om tennü kõüdüssit otsõn via. Üts miis kõnõl mul-lõ ildaaigu mehest, kinkal olf korgõmb haridus, a traktori mootori man es mõista tuu haritu miis midägi tetä. Kõnõlõjat pand tuu imestämä: kuis saa olla nii, et tõõnõ om korgõst haritu, a ei tiia mootorist niipallondki ku timä, lihtsä inemine. Kõnõlõja es panõ umma juttu kõnõldõn tähele tuud, et tõõsõ inemise korgõmb haridus ei olõ saadu mootori remontmisõ eriala pääl.

Et hindä jaos pilti ilmast selge hoita, om vaia kriitilist miilt. Massa-i laskõ hinnäst mõota loetu vai kõnõldu jutu vormist, tähtsä om perrä märki, midä üteldi, määne mõtõ om kõnõlduusi sõnnu takan.

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMALEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Molovihk: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee

Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee

Keeletoimõndaja: Laivi Org, laivi.org@wi.ee

Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster,
latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegjum:

Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: Express Post AS, tellimine.ee

Rumeeniä raport

Üten perrega mõnõs aos Rumeeniä päällina Bukaresti tüüd tegemä kolnu Võromaa miis EPLERI RAIN kiro-tas elost, tüüst ja mõttist puultõist tuhat kilomeetrit lõuna puul.

4. kiri. Valitsusõ vasta meelevaldamisõ

Perämädsel aol olõ egä päiv rumeenläisiga kokko saanu. Siiamaalõ ei olõ ma viil trehvanü üttegi inemist, kiä es kõnõlnu, ku vilets valitsus näil om. Samal aol kõnõlõsõ pallõ mullõ tuust, kuis «teil sääl Eestin om e-riik ja muidõ ekämuudu hää põhamainõ elo».

Umas kurvastusõs saa ma näid lohuta. Kõnõlõ, kuis kura-poolidsõ omma riiki juhtman ja valitsus kehvä. Pääle tuu kõnõlõ näile oppuslidsõ luu inneskid-sest, hääpoolsidsõst valitsusõst ja e-riigist, kon autidõ tarvitamisõ registri tetäs avaligus, et latsõ saasi massuammõtilõ kõlista, ku esä näile hummogu tüümasinaga piimä tuuma lätt.

Ummõd mõistva rumeenläse kehvä valitsust är pruuki tuus-jaos, et hinnäst häste tunda. Pühapäivä olli nii Bukarestin ku tõisin Rumeeniä liinun suurõ rahvaga meelevaldusõ valitsusõ vasta. Mi otsustimi perrega Bukaresti protestist ossa võtta ja ei kahjatsõ sukugi.

Meelevaldaminõ om tan kinä rahvapido. Inemiisi korjus

kokko hulga ja kõigil om tujo hää. Tuldas üten latsiga ja om nätä, et kõigil om võimalus üle tükü ao kokko saia vanno sõpruga, kedä muidõ harva treh-vätäs. Üles om säet lava, kon parõmba suuvärgiga kodanigu saava kõnnit pitä ja hõikus-lausit vällä rüüki. Latsi kõütvä hobõsõ, kink man saa laskõ hindäst pilti tetä. Ratsapolitsei om suuri jõudõga platsin.

Jälleki üts kotus, kon eestläse saanu rumeenläisi käest midägi oppi. Meil om kombõs kehvä valitsust hauku koton kõõgilavva takan vai mõnikõrd ka sõpruga sanna-lava pääl. Niimuudu neo valitsusõ hinnäst vahetasõ ja mi kannatami vagusi ollõn är. Õga tan kah lihtsäl inemisel muud tetä olõ-i ku kannata ja edesi ellä, a vähembält tuldas kehvä valitsusõ sõimamisõs kokko, aetas juttu ja visatas nallä kah.

Lõppu üts ülesannõ matõ-maatigahuviliidsilõ. Ku aktsiisi nõsõmisõ peräst tulõ riigi rahaplaani ligi 200 miljoni euro suurunõ mulk, sis mille piät rahandusministri lõüdmä kattõ rahaplaanist puudu jäävälle 35 miljonilõ eurolo juhul, ku tä aktsiisiinõsõmisõ är jätt?

Mõnikõrd või ka väiku asi – hää lõpuga seebikas, viisakas autujuht vai inemise muudu ammõdimiis – tujju üllen hoita.

Timahavadsõ hõela ilma (suvõ) lohutusõs

Joba keväjäst saani olf nätä, et õigõ ilma ei olõ ja või-olla ei tulõki. Ma naksi hoolõga kasvuhoonõt tegemä, et mine tiia, kas inämb kunagi tulõ. Sai hindäle abimehe, aga mis sa valu vihma käen õks nii väega tiit, ku joba lõunast rõiva üleni likõ.

Säändsen olukõrran om inemisel vaia määnestki lohutust. Ma otsusti naada seebikat kaema. Nii loodi ma parõmbalõ eesti rahva sekkä sulanduda. Siski es taha ma egäsugust seebikat – kihutava autu ja lai-bauniku ei olõ mu siidmisele kasus. Suurt valikut mul es olõ, tull võtta horvaate «Südasuve leegid» («Vatre ivanjske»), midä näüdäs Talina TV.

Kolmabä, 4. rehekuul saigi tuu seriaal otsa. Kõik olf armõdu illus, lõpp maru positiivne, nigu vaia. Film olf aku-raat ka tuu poolõst, et katõst mahvioosost üts, kiä ülemb, olf naistõrahvas, nigu soovoli-nik soovitas vai käsk.

Lõpp olf eriti positiivne, halva naistõrahva naksiva hääs ja

PULGA JAAN, talupoig Antsla kandist

kasviva tävveste ümbre. Nuu halva, kiä ümbre es kasu, saie surma. Är tapõti ainult puultõist inemist (meesterahvaga olli asja nii ja naa).

Tõiskuline latskõnõ es nakka kah narkotsi pandma ja sai lõpun umast Elektra-kompleksist üle tenu ilulugõmisele. Armastusõga lats eriti häste, egä napakõnõ lõüse uma kaa-

sõ üles. Puudu jäi vast ainult ooperi lõpukuur, kon egäütel võimalus umma hellü nõsta.

Mu süä olf nigu lämmede vette kastõtu – nii ütelf üts provva, ku ma tälle «Valgiid ruuse» lauli. Tuust saani ei olõ timä (süä) üttegi lüüki vahelõ jätnü.

Rõõmsit asju tulõ ette ka elun, mitte õnnõ seebikin.

Lauri Arne: armunul om egä samm tands ja egä sõna laul

Minevä nätäl ast hummogusaatõn «Terevisioon» üles ansambli Hää Om, kiä tege võrokeelist «vaibaklopmismuusikat». Uuri ansambli vidäjä Lauri Arne käest, kiä tä om ja midä märtogatas.

Tere, Arne! Kes Sa olõt?

Olõ egävene hing, a seon elon sadanu seolõ maalõ mehe kihän.

Kas Sa olõt maa- vai liinaine-mine?

Perämädse 16 aastakka olõ elänü Varbola liinamäe kandin ja harinu joba maamehes olõma.

Su tegemiisi kaiõn paistus, et olõt kõik aig nigu midägi otsnu. Midä taast maailmast otsit?

Kõik mi otsimi tuud, miä meil edimält seen – õndsust. A tuu otsminõ või vahepääl peris hulga aigu võtta, sekäse aotlisõ võlss kombõ vai madala harinõmisõ.

Hariligult om neli põhjust, mille inemine vaimsust ots: uudishimu, kannatusõ, tõtõ otsminõ ja minkagi tundmalda, müstilidse vasta huvi tundminõ. Ma olli kah segu noist kõigõst, ku liikma naksi.

Mitmõ Su tegemise omma kõüdedü laulu ja tandsuga. Mis om laul? Mis om tands?

Laul ja tands omma loomuligu henge vällanütämise armas-tusõ tundõga. Ku mi olõmi armunu, sis esihindäst egä samm tüküs tandsu ja egä sõna laulu ja luulõ poolõ.

Kuimuudu Sa Võromaaga kõüdet olõt?

Mu imä puult sugulasõ omma Võromaalt ja kõik latsõpõlvõ suvõ sai Viitka imeliidsi maki pääl mängi, vanavanõmbidõ armust.

Mis om Hää Om? Kuis tuud

PILT LAURI ARNE ERÄKOGOST

Lauri Arne sais pallidõ jalguga mõtsan lumõ seen puuvirna pääl.

muusikat kutsu, kost sääne mõtõ tull ja määndse plaani tuu projektiga omma?

Hää Om projekt tull paar aastakka tagasi mu süämehe õkva teno seolõ imelidsele keelele ja tenolikkusõst mu vanamemme ja taadi iin. Seo stiil om elektrooniga, popp, ja tsipa säändse tandsulidsõ mooduga folgi-kõlaliidsi elemente man.

Kuimuudu võrokeelidse laulu sünnüse? Kost võtat sõna, kas kiäki avitas?

Laulõ sõnno omma avitanu võro kiilde panda kats vahvat sõpra: Oleski Villu ja Kuuba Rainer. Laulu sünnüse nii, et inne tii Kaljuste Peetri abiga

stuudion muusiga ja sis tuu päälle tulõ sõnno naada mõtlõma.

Kon om Hää Om üles astnu ja kon säänest projekt viil nätä-kuulda või?

Taa projekt om küländ vaht-sõnõ, mi viil alostami turu päälle minekit, korvi käen. A ku om himoga tegijit ja võro patriootõ, kiä kullõlda tahtva, ja kiäki kontsõrtõ kõrraldas, sis hää meelega astumi üles.

Kas jõudminõ võro keelen laulmisõ mano om kõüdet Su muiõ otsmiisiga? Kas olõt jõudnu läbi idamaiõ Võromaalõ?

Nii taa om, et idamaal olõ-i

Tennäsi säänest kodanikku, kes sõitsõ 22. märdikuul Tartust Võru poole ja pidäsi täpselt liikluskäest kinni. Ma sõidi täl nika Kanepini takan, väega hää olf sõita, es pea esi spidomeetrit vahtma. Tuu kodaniku autu numbre olli umbõs 618 vai 816.

Peris õigõlõ nõsf mu tuju üles aga Eesti politsei, ku ma tüümiist kodu vei. Nimä pahandiva uma autu küllel kõik tulõ helkämä ja sõidiva mul takan.

Ma mõtli edimält: ei või olla, et mu peräst kõrraldõdas sääne jõulupuu. Pei sis autu kinni ja ai näidega juttu. Väega viisaka olliva ja häätahtligu. Ütlä viil, et Eesti riigin ei saa ammõtnik inemine olla. Ja uskõ vai ei, hõela ja vihmadsõ ilmaga mõjju tuu tulliga politseiautu umbõs niisama nigu «Valgõ roosi» iinpuul nimmat provvalõ.

Lätsi aiksälõ magama ja näi unõn, et lehm ja õhv olli mõlõmba käümä pääl ja hopõn ka sai täku man käünüs.

Mis sa, hing, viil tahat?

tuu hengelisus niipallõ kakkõnu ku mi põlitsõn mõtsakultuurin parhilla. A nigu päiv, miä taivan paistus, om Eestin ja Indian tuusama päiv, nii om ka hindätiidvüse otsmisõl lõpus kõik samal aol esimuudu, a igävest aigu reh-kenden tuusama.

Miä tege inemise õnnõlikus?

Armastus, miä ei hooli hindä kasu saamisõst ja miä ei nõvva midägi. Hindä ja Jumala tiidvüstamine tulõ esihindäst, ku piüüdä hindä seen hoita häid umahuisi, nigu hädüs, kannatlikkus, tenolikkus, tõisi tundidõ tundminõ jne.

Kuigi või paistu, et toimõndat rohkõmb vaimsidõ asjuga, sis mi väikust kirävahetusest om (mu meelest) nätä ratsionaalsust. Sa ei aja tühjä juttu ja olõt keskendünü tähtsäle. Kas tunnõt esi kah, et olõt ratsionaalnõ inemine?

Olõ kuigi sadanu õkva Kuu ehk Vähi tähtkuujo ja nigu loominguinõ inemine olõ inämb tundõlidsõ Kuu mõõ all, a päävä ratsionaalnõ energiä ei olõ kah võõras. Seod olõ inembi pidä-nü opma ja edendämä ao ja kogõmuisiga.

Miä Sinno täämbädse Eesti ello kaiõn rõõmsas, miä kurvas tege?

Rõõmustas tuu, et inemise saava kõrrast tiidligumbas imä-kese luudusõ ja esäkese luuja osan.

Kurvas tege, et tahami hindä ümbre ja seen hinnäst ütes pitä vähä tähtside asjuga nigu kihä, rahalinõ rikkus, kuulsus, võim ja muu sääne.

Lõpõtusõs ütle üts suuv Võromaa rahvalõ.

Tsusimi ütstõist tassakõistõ, a kimmä tsihiga püüdmä uma palgõ egäveisi väärtüisi poolõ.

Küsse RAHMANI JAN

Aoluuklubi uurmisõ lättit uurman

RAHMANI JAN

Joba inämb ku aasta käu kokko inneskidse Kārgula valla aoluuklubi. Kümme-kund vannust aigõst huvitõdut inemist saava kokko nii kõrra kuun, kaia, kel-lel määndsit vanno pilte vai muid matõrjalõ om, ja kõnõldas, kuimuudu om mõistlik uma kodokandi asju uuri. Et tuud mõist-mist inämb saia, tuujaos tetti mõni päiv inne katrõ-päivä üts opmisõ reis Tar-to lõ, muusõummi ja arhiivi.

Neläpäiv, 23. märdiku. Kell 9 hummogu sais Sulbi bussipiätusen üts bussikõnõ, piä-tüse ümbre korjus tassakõis-tõ rahvast. Nimekiri sõitjist ei olõ pikk, ütessä inemist. A om ka tüüpäiv, miä tähendäs, et tüülkäijä ei saa üten tulla. Plaan om minnä ja saia tutvvas Tarton rahvusarhiivi vahtsõ ja muudsa majaga Nuurusõ uulitsan, minkal illos nimi – Noora. Inne arhiivimajja käüdäs ka KGB kongõ muusõumin.

Hirmsan keldrin

2001. aastagal valla tett KGB kongõ muusõum Tarton Riia mäel «hallin majan» om esieräline paik. Aoluku näüdätäs sääl keldrin, kon periselt kah om inemiisi kongin hoitu. Tuun majan olf 1940.–50. aastil NKVD/KGB. Maja esi om projekteeritü 1930. aastil elo- ja ärihuunõs, projekti tekä inneskidsest Kārgula vallast peri arhitekt Matteuse Arnold (kae ka luku tansaman allpuul).

Muusõumin om hulk vitriine, kon vällä pant pilte ja dokustaatõ, miä pututasõ Stalini aigu. Saa lukõ kiudutamisõst ja Tsiberi-elost, a näta saa ka paprit Tarto

koolipoissõ vastapandmisliik-mise kotsilõ. Kaia saa ülekul-lõmisruumi, vangikongi ummi koikudõ ja paraskiga, kartsõrit.

Jutu omma valusa, a seo om osa aoluust. Tsipa herevüst tege pilt, kon pääl loosung: «Tervitame Tõusvat Koitu!» Sama nimega kolhoos olf Vin-ne aigu Sulbi mail kah.

Rahvusarhiivi vahtsõnõ maja

Edesi liigumi keskliinast kavvõmbalõ liina viidre, kon Nuurusõ uulitsan om ildaaigu valla tett vahtsõnõ rahvusarhiivi päämaja. Seo om õkva arhiivis ehitet hoonõ, kon hoitas tähtsit paprit ja omma ka uurjidõ jaos uurmissaali, konvõrentsisaal ja opiruumi.

Õkva sisse minnen saa kaia kattõ näütüst: üts pildinäütüs kõnõlõs Narvast, tõõnõ, labü-rindi muudu välläpanõk, näütäs ello aastil 1917–1920. Är omma tuudu jupikõsõ üte tütar-latsõ, Plankeni Amalie päävä-raamatust, kon nuur inemine kõnõlõs kõrvuusi egäpäävädse elo juhtumiisiga ka tuust, miä lajan ilman sünnüs.

Mi aoluuklubilõ näüdätäs dokustaatõ hoitmisõ ruumi, kon saami kaia väega vanno paprit ja näta, kuimuudu dokustaatõ riolidõ pääl jaetas. Tan hoitas kõiki ammõlliidsi paprit, miä omma alalõhoit-mist väärt. Kokko om Noora majan 43 000 miitret rioli-ruumi. Rahvusarhiivin hoitas täämbä 8,8 miljonit arhivaali, noist kõgõ vanõmb om peri aastast 1240.

A kuimuudu kätte saia noid asju, miä huvvi pakva? Et hulga matõrjalõ om tettü digitaal-sõs, saa inernetist uuri, määndse matõrjali arhiivin olõman omma, ja küländ suurt jako saa ka õkva säältamast kaia. Nii et egä kõrd olõki ei vajja arhiivi minnä.

Inneskidse Kārgula valla aoluuklubi tsihis omgi seekõrd

RAHMANI JANI PILDID

Inneskidse Kārgula valla aoluuklubi rahvas rahvusarhiivi opiklassin Kārgula kotsilõ kävit paprit uurman.

Postkaart Kārgula petsätiga.

tutvas saia võimaluisiga, midä uurmisasotus pakk. Tuud, kuimuudu, kuis ja midä saa internetist otsi, seletäs meile rahvusarhiivi Tarto kasutus-

osakunna juhataja Tärna Tõnis. Tä om arhiivist meile kaemisõs vällä telnü ka paki paprit, kon kõnõldas inneskidsest Kārgula vallast. Do-

Ülekullõmistarõ KGB kongõ muusõumin.

kustaadi omma saksa, vinne vai eesti keelen ja lukõ saa, määndse talo omma olnu ja ku pallo massõ masnu.

Noidõ papõrdõ hulgast jääs

silmä üts postkaart, kon pet-sädi pääl «Kārgula». Jah, 90 aasta iist olf mi külä nii tähtsä, et timä nimme kõlväs postkaardi pääle pessä külh.

Vana pilt kõnõlõs

PILT OM PERI VANA-VÖROMAA KULTUURIKUA MUUSÕUMIST

Kalajärv Vagula

Võro liina seo kotosõ pääle tege-mise tähtsä põhjus olf tuu, et tan om kats rikast kalajärve – Tamula ja Vagula. Kalla om tan iks püv-vetü, aastaaõ pääle kaemalda.

Täämbädse vana pildi pääl omma Vagula kalamehe uma saagiga talvidsõ kalapüügi pääl 1950. aastil. Ka pildi tago-manõ külõ om põnnõv, siia om pleiädsiga numbriid kirotõt, arvada välläpüvvetüisi kallo hulk.

Et Vagula om avitanu söögi-

lauda rikkambas tetä, om siia iks vahtsit kalamaimõ sisse lastu ja välläpüüdmisele normõ säetü. A kõgõ olõ-i tuu niimuudu olnu, esieränis pääle sõta, ku Vagula kalamihi ütüsüele anni tsihi esi ettevõttõ, kinkal olõ es kalandusõst aimu. Sis olf tähtsä välläpüvvetüisi kallo hulk, mitte tuu, et kalla iks jär-ven jakkunu. Asi muutu 1950. aastidõ tõõsõn poolõn, ku naati inämb rehkendämä kalamihi soovituusi ja plaanõga.

RUUSMAA ARTHUR, Vana-Võromaa muusõummi päävarahõtja

120 aastakka kuulsa arhitekti Matteusõ sündümisest

SAARÕ HELJO

Kuulsa arhitekti Matteusõ Arnoldi sündümisest saa 13. joulukuul 120 aastakka. Tuul puhul om paslik timä ello ja tegemiisi milde tulõta, et ka noorõmba inemise timäst ligembält teedä saanu.

Matteusõ Arnold sündü Võromaal inneskidsen Kārgula val-lan Leiso talon. Timä vanõmba August ja Minna Auguste olli väikutalu pidäjä. Arnold olf perre keskmäne lats, täl olf vanõmb veli Richard ja noorõmb sõsar Erna.

Illatsõmb kuulsa ehitus-kunstnik alosf koolitiid Kārgula algkoolin, edesi opsõ Ur-vastõ kihlkunnakoolin, Võro korgõmban liinakoolin, Tarto reaalkoolin ja Tarto ülikoolin. Tudõngin võtf tä ossa Vaba-hussõast, olf staabikirotaja.

Arnold koas rahha, sai va-litsusõ käest stipendiümi ja lätš opma Saksamaalõ Karls-ruhe ülikuuli. Seo olf timä elo kõgõ õnnõligumb aig, tä sai hulga reisi. Päält Saksamaa

PILDI SAARÕ HELJO ERÄKOGOST

Kuulsa arhitekt Matteusõ Arnold, truu seldsiline piip käen.

liinu käve tä Prantsusmaal ja Itaalian.

1926. aastagal sai timäst Tar-to liinaarhitekt. Tä naas pro-jektiirmä mooduliidsi elämiisi, kon vannitarõ ja vesi seen. 1935–1940 olf tä vabakutsõli-nõ arhitekt. Timä projekti per-rä om ehitet hulga tähtsit majju Tarto liinan. Päält sõta tekä tä huunidõ projekte ka Tartost

Perrepiit 1905. aastagast. Matteusõ Arnold (hüvvä kätt edimäne), timä veli Richard, sõsar Erna ja imä-esä.

vällänpul: Väimelä põlluma-jandustehnikumi maja, Antsla kultuurimaja ja tõõsõ.

Ku 1950ndidõ aastidõ lõ-pun võeti riiklik tsiht odavidõ elomajju, nn hruštšovkadõ ehitämise pääle, lugi tä umas kohussõs noid keskliinast kav-võmbal hoita. Siski naati ehitä-mä säändsit majju õkva Tarto keskliina.

Kõnõldas, et ku Tarton ehi-tedi vällä Anneliin, ütelf tä, et seo, miä Anne luha päält pais-tus, ei olõ inämb timä Tarto.

Matteuse Arnold kuuli 2. märdikuul 1986. Timä kalmu pääle Raadi kalmuaian om pantu mälestüsmärk, kon tedä om kujotõt piibuga. Piip olf timä truu seldsiline läbi aasta-kümnde.

Ärä tapa kjulh!

NAHKURI LIIDI

Mu kodotalo piirinaabri üts vanõmbit poigõ Volli tegi vahepääl ka rätsepätüüd. Tullgi nii, et näide ülemäe talo piiriperemehel Iljal – kutsuti Iljo – olf vaia pökse. Mis sis muud ku rõõvas üteh ja Volli mano.

Volli olf nõuh pökse tegemä ja mõnõ ao peräst lätš Iljo sis kaema, kui pöksega om. Iljo olf kõva piibumiis. Tuud piibujurakat olf tälle väega vaia ja tuu olf timäga iks üteh. Olf sis Volli man tükk aigu, ai juttu, ni lätš üle mäe jäl kodo. Piibukõsõ unõht Volli mano maaha.

Volli noorõmba vele kai-va, et tühi piip – taa vaia täüs laati. Peräkõrd saa veidü nalla kah. Panni sis piibu sisse tikuväävlit ja tiid midä viil, pääle panti tuvak. Piip jäi sinnasamma.

Kotoh Iljo löüds, et piip jäi Volli mano. Ütel sis poig Paulilõ: «Poig, mul jäi piip Volli mano, sa mine tuu tä säält är.» Mõnõ ao peräst tullgi Paul piibu perrä, vei piibu kodo ja andsõ esäle.

KOHA PRIIDU TSEHKENDÜS

Esä kai, et ahah, tan mul jo tuvak kah seeh, ni pandsõ piibu palama. Sis käve piibuh paras karts ja piip linnaš nukka. Vana-miis hiitü väega är. Naabripoisi, nuu piibulaatja, arvssi, et no iks joba piäs Iljoga midägi juhtuma, ja lätši mäe pääle kaema.

Olfgi nii, et naabritarõ uss

paugahť vallaļõ, Paulikõnõ pagõsi iih ja vana Iljo, rusigu pistü, takah, esi rüükse: «Hoi-hot Pa-Pauli pokan, ku su kätte saa, ärä tapa kjulh!»

Poisi mäe otsah kaiva, kuis Paul juussõ elo iist, papi ummi poolõtoobitsidõ paklaidsi valgidõ pöksega takah.

Poisõl olf väega lõpus ja peivä naaru peräst kõttu kin-ni. Ku Iljo Pauliga hindä är olliva juusknu, jäivä saisma. Paul sis hähkäť, et tä es tii, tä ei olõ süüdü, tä ei tiia midägi.

Iljo mõtõľ veidü, kai ümb-re ja sis rapuť naabri poolõ rusikut.

Rassõlõ saadu viguriga priinimi

Ku ma tütrik olli, olf mul Eesti priinimi. Elo lätš nii, et ütäl lõp-mada ilosal suvõpääväl tull tuu hindä mant är anda. Kõndsõmi tulõvadsõga Võro keskliinan. Lähkün saiso maja, kon armu-paarõ ütte panti. Mõtlimi, et käümi läbi ja kaemi perrä, kui-muudu värk täpsele käü.

Istsõmi ammõtnigu nõna ette pingi pääle ja otsõmi uma vere-vä passi vällä. Paaripandja kai mu umma, kiroť midägi üles ja tundu, et mu man istus kõik tuu jaos, et hindäle küleluu saia.

Sõs võtsõ naanõ tõsõ verevã raamatukõsõ, käänd' lehti iist lõ-puni, jälki algustõ tagasi ja niimuudu mitmit kõrdo. Mul tõm-maš süäme alt tühäs, et midä timä sääľ lehti pääl vai vaihõľ

kül näkk? Prussakit vai täie es tiia ma nuurmeheľ ollõv. Pelksi, et viimate olf sääľ määnegi kiro-tus vai templi, millest ma midägi viil es tiia, midä naasõtahtja paossin om hoitnu.

Kasvai nui nelläs, toda ma tiidse täpsele, et abielon miis in-nembä olõ õi olnu. Naanõ lavva takan nõst suurõ silmä mi pääle, kai tõsidsõ näoga mu tulõvast ja küsse, kas mi esi ka olõmi kae-nu, poissmehe passin om kiroťõť iin eestikiilse jao pääl «eestlä-ne» ja peräpuul vinnekiilse jao pääl «vinlãne». Kuna sääne jant säädüsega ei klapi, sis jääs vormistus är.

Hiitümi mõlõmba, es mõista kolmõ lukõ. Kas tuuperäst ei saaki ma timmä hindäle tõsõs poolõs? Tulõvanõ perrepää kogusi hinnäst ja porisi, et kiä sõs niimuudu tunnispaarõ är

tsurksõ, kas naasõvõtt lättki rappa.

Ammõtnik haardsõ toro, kõ-lisť kohegi ja andsõ teedä, et tulõ tetä perräküsümine sündü-miskotusõst, mis olf tõsõn Eesti otsan. Ütel viil, et vastussõga lätť aigu.

Kiri tull paar nãdalit. Meil tuu aoga paariminegi valu õnnõs müüdä es lää ja hindãľgi põnnõv tiidä saia, kiä timä sõs om: eest-lãne, vinlãne vai kiäki kolmas. Vastus tull ja hiidimi paari.

Edimãľt olf vinne priinimi võõras, a harisi ruttu. Tuul aol es panda mullõ vinne priinime lõppu a-tãhte. Mu käest om pallo küstü, mille mul a-d olõ õi. Ega ma kah täpsele ei tiia, mãndse säädüse perrä tuud sõs es panda.

Kaoma lãnnüt a-d poogitas mulle tãmbãdseni mõnikõrd

priinimele mano. Piãť iks jälki üle kaema ja suumulgu õigõľ aol vallaļõ tegemã, muidõ võit vigadsõ paprõga mõnõst hããst ilma jäää vai hoobis mõnõ võľss värgi tahtmalda kaala saia.

MIHAILOVI TIIVI

Maolda nali

Mõni nali om nii maolda, et aja peris naardma. Toimõndaja om üte säänd-se siia vällä valinu.

37 asja

Miis lãť politseijaoskunda avaldust tegemã: «Mul varas-tõdi 37 asja är.»

«Kost sa nii täpsele tiiať, mitu asja är varastõdi,» küsüs politsei.

«No kuis ma sis ei tiiať: pakk kaartõ ja punnivinn!»

Roosa kõrvaklapi

Kõgõ muudsamb asi parlatsõn ilman om kiusaminõ. Kõik naa-sõ, kellel om mehega kokkuputmist olnu, andva hinnäst üles ja kõnõlasõ, kuis asi olf. Inãmbüsel om hädä, et tãlle nãüdati kaaraterrä. Hollywoodi miisnãütle-jã omma kõik perverdes kuulutõdu, joba tulõva kuuldušõ pervertest po-liitikan ja spordin.

RUITLASÕ OLAVI, miisõiguslanõ

Meilegi olõs vaia säänest punk-ti, kon hinnäst üles anda. Ku sul joba kaaraterä om, sõs om sinno rassõ õigõs mõista. Parõmb esi ja ausalõ kõik üles tunnista, nigu-nii varramba-ildamba tulõ vällä. Kiäki om nigunii su kaaraterrä nãnnü, määnegi su vannust nais-tutvist kaibas, et sa nãütit tãlle, mõni kaaraterãvolinik saa teedä ja omgi krõška. Sõs saadõtas ra-vitas, a ma arva, et pããľt tuud ei taha inemine joht inãmb uma kaaraterä külën olla.

Kõgõ hullõmb om, ku sa jõu-positatsioonilt ahistit. Nãütsit. Jõu-positatsioonil tähendãs vist tũükõr-ran riista, ku lõdva iist saat muud muudu karista. Tuu mant kõnd naistõrahvas hariligult niisama minemã.

Sa võit jo vaiõlda, et sa es nãü-tã. A ku nãtti, sõs ka nãütsit. Vot nii. Naistõrahvidõ piimãnãärmit ja persit om terve ilm ja internet täüs, tuu ei olõ kiusaminõ, tuu om okei. Katkõ uma kuradi jala kinni uulidsa pããľ! Tõmmakõ hindãľe kardokakott pããhãľ! Ku teile ei või

kaaraterã nãüdadã, sõs om õigõ, et teid ei või kaaraterãľe kah nãüdadã.

Ega tuu, ku sullõ su kiusaminõ iist mastas, kiusamist viil hããs ei tii. Tuu Iraani ärimiis Zand massõ naistõrah-vilõ õnnõ õdagusõõgi iist timãga kooni 500 € peo päãľe. Ilma kaara-terã nãüťamiseldã. No

mõni sai veidemb, mõnõľ anti õnnõ roosa kõrvaklapi. A roosa kõrvaklapi + massulda kuninglik õdagusũũk om kah suur asi. A ku kaaraterã lavva päãľe lũüdi, saiva naasõ joba kooni 2000 rahha peo päãľe. Ja õks kuradi vingva, et ka-sutõdi är, ahistõdi ja ei tiia midã. Pallo pensionãr piãť vaiva nãge-mã, et 2000 kokku aia? 400 saa kãtte, 100 masva roho, 150 kortõri üür ja kommunaali, juuskva kulu nigu meelelahutus ja havvaplatši kõrranhoitminõ 50, sũũk 90. Ra-ha jääs kuun kãtte 10 €. Et 2000 kokko saia, lãťť vaesõľ pensionãril 16 aastat.

Nii et kaegõ, pirdsagu noorõ naasõ, ku vanas saati, sõs jãť her-rã Zand teid rahulõ. Uskõ minno, sõs nakkas teid riiklik hoolõkand-minõ nũsmã. Ku teile kiäki inãmb noksi ei nãüťã, om asi millengi muun. Millengi säändsen, mis teid kah väega rõõmsas ei tii. Ja uskõ, edesi lãťť õnnõ hullõmbas. Saati riigi kãest 400 € kuun, ku-ningligu õdagusõõgi asõmõľ om viil leibã ja kats praaditut rãime päãľ. Roosasit kõrvaklappõ ei kongi.

Tossu Tilda pajatusõ

Hää naabri

Lehen kiroťõdi, et Lãti mehe kaibva mikandin haudu. Võro-maa taloperren võťť perrerahvas teema jutus.

«Ei olõ midãgi üteldã: naabri omma meil iks hãã,» arvas pe-remiis.

«Jah. Kõgõpããľť juutva kool-nus, a perãn matva ilostõ maa-ha kah,» haardõ pernaanõ sõnal hannast. Tãlle miildü viil, et matjil omma kõrraligu rõiva sãľan ja eski lakk-kãngã jalan. Vãľlãnãgemine sũndsãľť pido-linõ ja kurb. «Ei üttegi muast seerikut vai kulunut kuhti,» kitiť pernaanõ.

Sääne nãgo

Seo lugu juhtu Vinne aol ütën Lããnemaa kolhoosin. Peris sa-kõstõ tull tuukõrd autoga Taľ-nan kãvvü. Kolhoosil olf kats veomassinat, noidõ juhtõ päãľ olliki pããľiina-sõidu.

A sis ütël üts miihist, et timã inãmb ei lãã. «Miilits ei anna rahhu. Egã kõrd peetãs massin kinni ja kaias minno üle, kas ma joonu ei olõ. Inãmb ei jõvva võmmõga vaiõlda,» seleť miis umma ärutlemist. Es avida tuu kah, et miis es olõ sukugi viinamiis. A noh, nãgo olf sää-ne, nigu olõs kõva pohmell vai puul liitrit keren.

MUDA MARI

Klaasist katussõ

Kuuli raadiost, et pããľiinah pũürdsõ poliitigu tũľľü. Ja mille muu ku iks raha perãst. Jutt olf lãbi paisutvas katussidõ rahast.

Tuust es saa ma arvu, kas raha esi olf klaasist ja paistu lãbi vai olf katus klaasist. Ma külh lãbipaistujat katust ei taha, sõs helkãs jo päiv kõik aig lagi-pããhã.

A vast Taľnah noil poliitikil olfgi klaasist katus ja nã saiva pããvãpliksi. Kuis muidõ targa ja viisaga mehe niiviisi rũũkmã nakkasõ.

Pũmmeh talotarõh olf talo-pojatarkust pallo rohkõmb. Las katussõ olla iks vannamuudu, sõs pũsuse ka poliitikidõ pãã selge.

Kuuluda

Teemi elektritõid. Tel 520 5016.

Telli Eesti lipu, vimpli, varda ja vardahoitja e-poodist:
www.lipuvabrik.ee. Kauba saat kãtte 24 tunni /1 tũüpããvãga.

Telli Uma Leht
Võromaaľt peri sõbralõ, tutvalõ vai sugulasõľõ!

6 kuud – 6 €, 12 kuud – 12 €, e-arvõ pũsimassuleping 0.85 €.

Telli saa ExpressPostist:
tellimine.ee/umaleht
või postkontorist.

Ku tellit leht olõ-i postkasti tulnu, andkõ teedã Sãľõ Kultuuri-leht:
marika@kl.ee, tel 683 3133

Latsilõ

Vastus saada' üte nãdãľi joosul meiliaadrõssi päãľe
latsinukk@umaleht.ee
vai postiiga:
Uma Leht
Tartu 48
65609 Võro.

Vastussõ mano panõ' kirja uma nimi, vannus ja kimmãhe ka postiaadrõs.

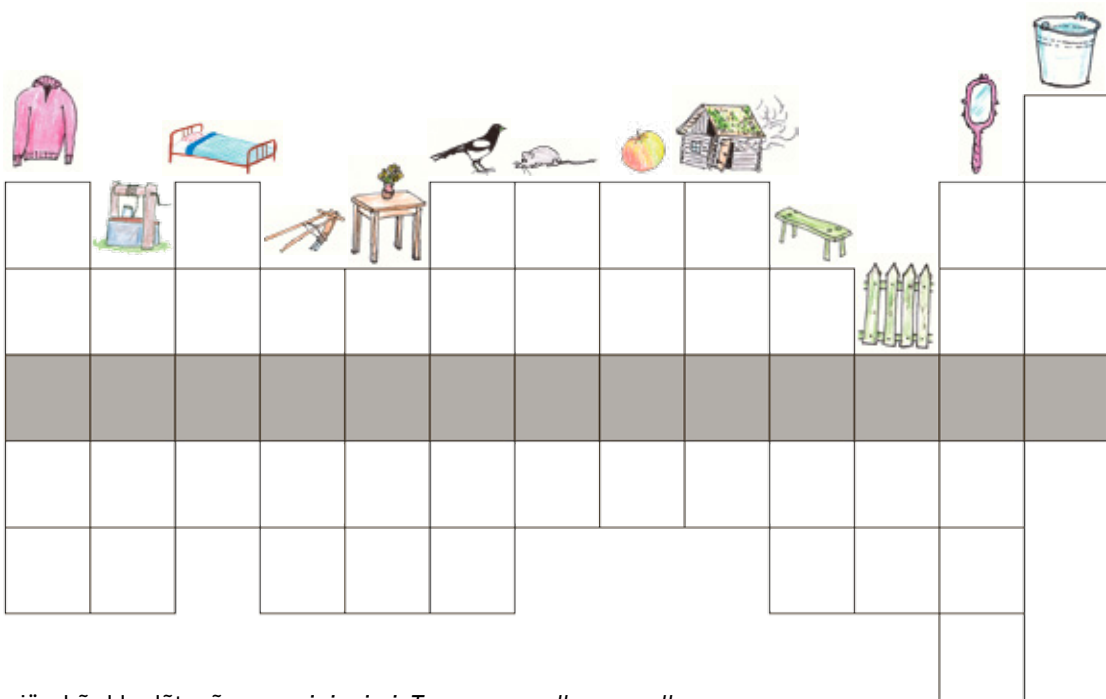
Vastajidõ vaihõľ loositas vãľã võrokeelitsit latsiraamatit vai plaatõ.

Latsinukka tugõva' Võro Instituut ja Võro selts VKKF.

Minevã kõrra vastus. Sõnno jãrekõrd luulõtusõn om: *pini, nimi, Tom, om, mulk, puupulk, võtsľ, mõts, maad, saa, virk, tsirk, hãã, tããmbã.*

Avvohinna saa HEINMETSA HANNA (14) Hããtaro külãst.

Tãüdã' är' ristsõna! Ku tiit kõik õigõhe, saat vastussõs teedã', miã om kãtte jõudnu!

SAARÕ EVARI TSEHKENDÜSE'

Kae' võrokeelitsit JÄNO-JUSSI MULTIKIT: <http://wi.werro.ee/lastekas/>